

КИЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ЛІНГВІСТИЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ФАКУЛЬТЕТ СХІДНОЇ І СЛОВ'ЯНСЬКОЇ ФІЛОЛОГІЇ
КАФЕДРА СХІДНОЇ І СЛОВ'ЯНСЬКОЇ ФІЛОЛОГІЇ

КУРСОВА РОБОТА

з польської філології

ІСТОРІЯ РОЗВИТКУ КАТЕГОРІЇ РОДУ
В ПОЛЬСЬКІЙ МОВІ

Студентки групи Сл(пол) 06-21
факультету східної і слов'янської філології
денної форми здобуття освіти
Освітньої програми: Польська мова і
література,
друга іноземна мова, переклад
Спеціальності: 035 Філологія
Спеціалізації: 035.033 Слов'янські мови та
літератури (переклад включно),
перша – польська
Толстіки Анастасії Євгенівни

Науковий керівник:
Доктор філософії, доцент кафедри
східної і слов'янської філології
Яковенко Яніна Василівна

Національна шкала _____
Кількість балів _____
Оцінка ЄКТС _____

Київ 2023

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3-5
РОЗДІЛ 1. ІСТОРІЯ РОЗВИТКУ КАТЕГОРІЇ РОДУ В ПОЛЬСЬКІЙ МОВІ.....	6-17
1.1. ГРАМАТИЧНИЙ РІД ІМЕННИКА.....	6-8
1.2. ЗРОСТАННЯ РОЛІ КАТЕГОРІЇ РОДУ В ПРОЦЕСІ ЕВОЛЮЦІЇ СЛОВ'ЯНСЬКИХ МОВ.....	8-11
1.3. ПОДІЛ ІМЕННИКІВ НА РОДИ: ТРАДИЦІЙНИЙ ТА СУЧАСНИЙ ПІДХОДИ.....	12-17
РОЗДІЛ 2. РІД ІМЕННИКІВ У СУЧАСНІЙ ПОЛЬСЬКІЙ МОВІ.....	18-30
2.1. КАТЕГОРІЯ РОДУ У СУЧАСНІЙ ПОЛЬСЬКІЙ МОВІ ТА СПОСОБИ ВИЗНАЧЕННЯ РОДУ В ПОЛЬСЬКІЙ МОВІ.....	18-24
2.2. ВІДМІНЮВАННЯ РОДУ В ПОЛЬСЬКІЙ МОВІ.....	24-30
ВИСНОВКИ.....	31-32
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	34-35

ВСТУП

Кожна мова становить складну внутрішньо організовану за властивими законами систему взаємопов'язаних лексичних, фонетичних і граматичних одиниць. Зміни на одному рівні мови часто викликають відповідні зрушення на іншому її рівні. Форми слів, граматичні категорії, форми словосполучень послідовно реалізуються в мовних звуках, тому не завжди можна зрозуміти граматичну еволюцію мови без належного аналізу фонетичних змін у ній.

Будучи одним із найважливіших суспільних явищ і виступаючи як основний засіб спілкування людей, об'єднаних у певні колективи, мова нерозривно пов'язана з життям і діяльністю народу, якому вона належить, а її розвиток з його історією.

Проте не всі рівні мовної системи однаково реагують на ті зміни, що їх зазнає суспільство, не всі вони однаково пов'язані з політичними, економічними і культурно-історичними умовами життя народу. Найактивніше і часто безпосередньо реагує на них лексичний склад мови; фонетична ж та граматична еволюція мови відбувається набагато повільніше, здебільшого зовсім непомітно для її носіїв, і вона з суспільним розвитком пов'язана не безпосередньо, а опосередковано.

Розвиток мови, зміни в її структурі зумовлюються багатьма факторами:

1) внутрішніми (прагненням до симетричності системи і подолання закладених у ній суперечностей, спонтанні зміни в артикуляції звуків, асиміляція, дисиміляція, вимова, аналогія тощо); викликаються прагненнями до зручності.

2) зовнішніми (екстралінгвістичними), позамовними (міжмовні контакти, мовна економія), суспільні (історико-культурні умови життя народу).

Однак серед усіх цих факторів основним, визначальним завжди виступає фактор соціальний. З розвитком суспільства весь час зростає потреба обміну думками, розширюються взагалі вимоги до мовної комунікації, ускладнюються суспільні функції мови, постійно виникають між ними і наявними у мові засобами їх вираження певні невідповідності, суперечності.

Вивчення історії мови не може обмежуватися лише реєстрацією та систематизацією засвідчених писемними пам'ятками чи реконструйованих фонетичних, граматичних та інших змін. Не менш важливим є також викликати такі зміни, встановлення їх місця серед інших подібних явищ, розкриття загальних закономірностей розвитку і перебудови мовної системи.

Наука про історію мови має також велике *практичне значення*. Глибокі знання розвитку мовної структури допомагають забезпечувати історичне коментування деяких явищ, що сприяє свідомому засвоєнню граматичних, фонетичних, орфографічних та орфоепічних норм.

Мета нашої роботи полягає у тому, щоб дослідити як виник граматичний рід іменника в польській мові, яку роль відіграє безпосередньо в граматиці. Як його розділяти, відміняти, які є правила та з чим узгоджувати.

Об'єктом даного дослідження є історія розвитку категорії роду в польській мові.

Предметом курсової роботи є історична граматики, де виступають усі ті зміни, що відбувалися у морфологічній, синтаксичній та фонетичній будові мови на різних етапах її розвитку. В курсі історичної граматики польської мови вивчаються процеси становлення і еволюція фонетичної, морфологічної та синтаксичної будови польської мови від найдавніших часів і до наших днів.

У відповідності з метою дослідження ставляться такі *завдання*:

1. дослідити граматичний рід іменника;
2. проаналізувати зростання ролі категорії роду в процесі еволюції слов'янських мов;
3. вивчити питання поділу іменників на роди;
4. ознайомити з відмінюванням роду в сучасній польській мові.

Матеріал дослідження становлять наступні праці: (Mańczak, 1956), (Stefańczyk, 2007), (Kreja, 1973), (Klemensiewicz, 1984), (Kuryłowicz, 1987), (Swan, 1988), (Riley, 1999), (Tokarski, 2001), (Urbańczyk, 1984), (Dejna, 1993), (Stefańczyk, 2019), (Bańko, 2002), (Saloni, 1976), (Dunaj, (ed.) 1995), (Laskowski, 1998), (Podracki, (ed.) 2001), (Dubisz, 2003), (Войдак, 2020) тощо.

Під час дослідження ми використали порівняльно-історичний метод, що слугував нам для визначення генетичних відношень між мовами й відтворення (реконструкція) доісторичного розвитку мов та їх праформ на підставі виявлення конкретних ознак звукової спорідненості, семантично-тотожних та близьких морфем порівнюваних лінгвосистем. Порівняльно-історичний метод був для нас основою для здійснення етимологічного аналізу слів, морфем, словоформ, за допомогою якого ми встановили їх походження, первісне значення, початкове звукове оформлення та історію розвитку.

Наукова новизна полягає в тому, що досліджено не тільки формальну сторону категорії роду, але й її семантику та роль у сучасній польській мові, аспекти розвитку категорії роду в польській мові, а також семантичні та функціональні аспекти. Слід звернути увагу на те, що в історії польської мови різні види іменників мали різні семантичні значення в залежності від їхньої родової приналежності. Також вивчено роль роду у формуванні граматичних конструкцій та у текстотворенні.

Підсумовуючи, наукова новизна досліджень полягає в комплексному підході до дослідження розвитку категорії роду в польській мові, який враховує не лише формальні аспекти, але й семантичні та функціональні аспекти.

Практичне значення одержаних результатів:

- в цій роботі детально досліджено історію категорії роду та передумови її виникнення;
- проаналізовано удосконалені та чіткі правила відмінювання та способи визначення роду в польській мові;
- подано цікаві факти та твердження вживання роду у сучасній польській мові.

РОЗДІЛ 1

ІСТОРІЯ РОЗВИТКУ КАТЕГОРІЇ РОДУ В ПОЛЬСЬКІЙ МОВІ

1.1. Граматичний рід іменника

Категорія роду в польській мові розвивалася протягом довгого часу і мала багато змін впродовж століть. До XII століття польська мова не мала вираженої категорії роду, але існувала різниця між одниною та множиною. У XIII столітті у польській мові почали вживати слова з різними закінченнями для позначення різних родів, але це ще не було систематичною практикою. У XV столітті польська мова набула вираженої категорії роду, але вона була досить простою і складалася лише з трьох родів: чоловічого, жіночого та середнього. Відмінювання іменників залежало від їх роду, числа та відмінка (Дворницька, Стахнюк, 2020).

У XIX столітті польська мова стала відрізнятися різноманітністю форм іменників. Категорія роду також стала більш складною і з'явилися нові роди: жіночий рід, чоловічий рід та середній рід. У цей період також стало популярним вживання зменшувально-пестливих форм іменників, які можуть змінювати їх рід. У середині XVI століття родова категорія в польській мові стала дуже важливою. Це пов'язано з появою друкованих книг, які вимагали встановлення стандартів письма. Тому було вирішено встановити три роди: чоловічий, жіночий та середній (Дворницька, Стахнюк, 2020).

У ранніх формах цієї мови рід був визначений за фонетичними ознаками, такими як закінчення слів. Наприклад, іменники, що закінчуються на -о, належать до чоловічого роду, а іменники, що закінчуються на -а, належать до жіночого роду. Історія мови розпочалась у VI-VII століттях, коли на територію сучасної Польщі прибули слов'янські племена. Спочатку вона була діалектом загальнослов'янської мови, але з часом вона почала розвиватися самостійно. У середні віки польська мова стала літературною мовою і нею писали релігійні твори та інші тексти. У цей час польська була дуже близькою до української та білоруської мов, і всі вони вважалися однією мовою – «руською». У XVI

столітті ця мова стала більш відмінною від української та білоруської, а також отримала більшу самостійність у граматиці та лексиці. В цей час вона стала мовою державного управління, культури та науки. У XVIII-XIX століттях була під впливом інших європейських мов, таких як французька та німецька, і вона отримала багато нових слів та виразів. Також в цей час почали з'являтися перші словники та граматики польської мови. Після першої світової війни Польща стала незалежною державою, і польська мова стала офіційною мовою країни. В цей час мова зазнала значних змін у сфері правопису та граматики. Після Першої світової війни мовлення досить швидко змінювалось і спрощувалось. Закінчення іменників стали менш різноманітними, категорія роду стала менш складною, а деякі роди (наприклад, нейтральний рід другий) зникли. Під час Другої світової війни Польща була окупована Німеччиною та СРСР, і її заборонили. Після війни Польща стала соціалістичною країною.

У XVII столітті польські письменники почали дуже часто використовувати інші мови, що змінило структуру родової категорії ще більше. У XIX столітті була спроба зробити родову категорію простішою, зменшивши кількість родів до двох: чоловічого та жіночого. Однак, ця спроба не була успішною, і продовжили використовувати три роди.

Тут іменник може мати три граматичні роди – чоловічий, жіночий та середній, але порівняно з українською мовою, в польській мові деякі іменники можуть мати інші роди, залежно від їхнього закінчення та класифікації. Наприклад, деякі іменники можуть мати рід іменників, який відрізняється від середнього роду. Крім того, в польській мові існує поняття «живого» та «неживого» роду, яке враховує не стільки біологічну стать, скільки факт існування об'єкта.

Граматична будова кожної сучасної слов'янської мови з диференціацією категорій словотвору та словозміни (формотворення) є результатом еволюції праслов'янської мови, яка, в свою чергу, визначилась спадкоємцем результатів розпаду індоєвропейських мов. Для індоєвропейської прамови була характерна наявність значної кількості кореневих утворень, більшість яких виступала і в

іменних, і в дієслівних формах. Від кореневих утворень (основ) формувались відповідно похідні основи.

Таким чином проаналізувавши історію розвитку граматичного роду, ми дійшли до висновку що вона розвивалась довгий час. Історія мови розпочалась у VI-VII століттях та через деякий час вона стала самостійною, мова набувала різних та нових граматичних будов. Деякий час мова була схожою з українською та білоруською тож вони всі разом називалися «руською», але, на щастя, вона почала відділятися, як і всі інші, та почала набувати більшої самостійності у граматиці та лексиці. В той час стала мовою державного управління, культури, тощо. Як ми зрозуміли були спроби зробити граматичний рід простішим залишивши тільки чоловічий та жіночий рід, але спроба була провальною, тому рід залишився таким самим, яким був багато років тому.

1.2. Зростання ролі категорії роду в процесі еволюції слов'янських мов

В граматичній будові індоєвропейської прамови виділялися два типи слів – імена та дієслова. (Дворницька, Стахнюк, 2020). Серед граматичних категорій імені функціонували:

- рід іменників (чоловічий, жіночий, середній);
- число (однина, множина, двоїна);
- відмінки (називний, кличний, знахідний, родовий, відкладний) аблатив (ablativus casus), відмінок, що функціонував в усіх мовах індоєвропейського походження; означав місце, з якого направлено дію; відповідав на питання: звідки? від кого? від чого?), давальний, орудний, місцевий);
- типи відмінювання (відміни) іменників.

Слід зазначити, що, зберігаючи основні риси індоєвропейського іменного відмінювання, праслов'янська мова демонструє значні видозмінювання, трансформації та спрощення означеної мовної системи.

Еволюція граматичної системи торкнулась в тій чи іншій мірі всіх граматичних категорій. Важливо зазначити, що граматичний рід іменника в польській мові не завжди відповідає його біологічному роду. Наприклад, "дитина" (dziecko) вважається середнім родом в польській мові, хоча вона може бути хлопчиком або дівчинкою.

Також, деякі іменники можуть мати різні форми в залежності від контексту або стилю мовлення. Наприклад, слово "людина" (człowiek) може вживатися як чоловічий, жіночий та середній рід залежно від контексту.

Польська мова серед інших слов'янських мов.

Слов'янські мови становлять одну з груп індоєвропейської мовної сім'ї. Генетично споріднені мови характеризуються значною спільністю їх лексики, близькістю морфологічної і синтаксичної будови, наявністю закономірних звукових співвідношень. У слов'янських мовах однаково називаються, наприклад, майже всі основні родинні поняття, сільськогосподарські рослини, свійські тварини, явища зовнішнього світу, частини тіла людини та ін., наприклад, *укр.* мати, брат, сестра, голова, рука, літо, зима, вечір, земля; *рос.* мать, брат, сестра, голова, рука, лето, зима, вечер, земля; *білорус.* маці, брат, сястра, галава, рука, лета, зіма, вечар, зямля; *польськ.* mać, brat, siostra, głowa, ręka, lato, zima, wieczór, ziemia тощо.

Слов'янським мовам властиві майже всі ті самі граматичні категорії (числа, роду, відмінка, особи, виду, стану, часу та ін.), виняток становить болгарська мова, що втратила категорію відмінка іменника.

Споріднена у слов'янських мовах будова речення, хоча, звичайно, кожній з них властиві і певні особливості у синтаксичній й будові. До важливих звукових співвідношень слов'янських мов належать:

1) повноголосся **-оро-, -оло-, -ере-, -еле-** у східнослов'янських мовах відповідно до звукосполучень **-ра-, -ла-, -ре-, -ле-** у південнослов'янських та чесько-словацькій підгрупі західно-слов'янських мов; **-ro-, -lo-, -re-, -le-** західнослов'янських мовах (лехітська підгрупа): *укр.* молодий, *рос.* молодой, *сербо-хорв.* млад, *польськ.* młody;

2) звукосполучення **ра-, ла-, ро-, ло-** / **га-, ла-, ро-, ю-** на початку слова перед приголосними у східнослов'янських та західнослов'янських мовах відповідно до **ра-, ла-** у південнослов'янських: *укр.* робота, лодка, *рос.* работа, лодка, *пол.* robota, ładny; *болг.* работа, ладия;

3) голосний [o] на початку слова у східнослов'янських мовах відповідно до [je] у західно- та південнослов'янських мовах: *укр.* один, осінь, озеро, *болг.* един, есен, езеро, *польськ.* jeden, jesień, jezioro;

4) звукосполучення **зв-, цв-** у східнослов'янських та південнослов'янських мовах відповідно до **gw-, kw-** у західнослов'янських мовах: *рос.* звезда, цвет; *укр.* звізда, цвіт, *пол.* gwiazda, kwiat;

5) звук [ж] та [жд] із праслов'янського [dj] та звук [ч] з праслов'янського [tj] і [kj] у східнослов'янських мовах відповідно до [dz] та [c] у західнослов'янських та **жд, шт** у південнослов'янських: *рос.* межа, ніч, *укр.* межа, ніч, *болг.* межда, нощ, *польськ.* miedza, noc;

б) приголосний л у східнослов'янських і південнослов'янських мовах, відповідно до **dl** у західнослов'янських: *укр.* мило, шило, вела; *пол.* mydło, szydło, wiodła. (Івано-Франківськ, 2019).

Уже у IX ст. слов'яни використовували дві азбуки: глаголицю і кирилицю. Пізніше глаголиця вийшла із ужитку. З IX ст. текстів на слов'янських мовах не збереглося. Найдавніші тексти на слов'янських мовах ідуть з X ст. (Гнездовський напис. Добруджський напис). З XII ст. збереглося багато російських та болгарських пам'яток (Остромирове євангеліє, Архангельське євангеліє, Зографське євангеліє та ін.).

Найдавніші пам'ятники польської мови збереглися з XIV ст. (Флоріанський псалтир, Свентокжиські проповіді). З XV ст. збереглися тексти на лужицьких мовах. З 18 ст. ідуть перші пам'ятки словацької мови.

У західних слов'ян дуже рано вийшло із вживання слов'янське письмо. Замість нього стали користуватися латинським алфавітом.

Західнослов'янські мови мають певні особливості, які властиві всій групі (підручник з історії та мовознавства):

1) постійний наголос. Наголос завжди падає на один і той же склад слова: у польській мові – на передостанній склад (парацитонічний), у чеській, словацькій та серболужицьких – на початковий склад (ініціальний);

2) вимова [kv], [gv], перед е дифтонгічного походження: *польськ.* gwiazda, kwiat;

3) зміна сполучень **dj, tj** в **c, dz**: *świeca, miedza*;

4) вимова **dl, tl**: *пол.* mydło, szydło, wiodła;

5) утрата вторинного **l** у непочатковому складі після губних приголосних: *пол.* ziemia, gubię, lubię;

6) вимова **ś** (пізніше **sz**) як наслідок другої палаталізації задньоязикових: *w uszu, musze*;

7) утворення форм **Р.** та **Д.** однини у займенниковому відмінюванні на **-ego, -emu**: *пол.* dobrego, dobremu;

Особливості польської мови

1. Парацитонічний наголос (фіксований на передостанньому складі).

2. Носові голосні **a, ę**: *imię, mięso, dąb, ząb*.

3. Наявність енклітичних форм особових та присвійних займенників: *go, tu, się*.

4. Утворення форм минулого часу з особовими показниками: *byłeś, mówiłam, robiłem*.

5. Аналітичні форми майбутнього часу дієслів недоконаного виду з дієприкметниковою формою на **ł**: *będę robił; będę czytała*.

Отже, беручи за увагу вище сказане, хочемо підсумувати, що еволюція граматичної системи торкнулась всіх граматичних категорій також є важливі звукові співвідношення слов'янських мов (перечисленні вище), у IX ст. слов'яни використовували дві азбуки: глаголицю і кирилицю, збереглося багато текстів лужицькій мові. І останнє що хочемо зазначити що західнослов'янські мови знають певні особливості такі як: постійний наголос, вимова.

1.3. Поділ іменників на роди: традиційний та сучасний підходи

У сучасних лінгвістичних дослідженнях існує в основному два дихотомічних поняття категорії граматичного роду – традиційні та новіші підходи, починаючи з середини 1950-х років (Mańczak 1956).

Тут варто зауважити, що крім категорії граматичного роду існує ще й природний рід, тобто поділ іменників, що позначають живих істот, але переважно осіб, за родом. Цей тип класу лексем іменника також зустрічається в мовах, які не мають категорії граматичного роду, наприклад, у фінно-угорських мовах або тюркських мовах, а також у сучасній англійській мові (Stefańczyk, 2021). Природні чоловічий і жіночий рід виражаються лексично і морфологічно.

Традиційний підхід

У традиційному підході існує три граматичні роди іменника однини, тобто чоловічий, жіночий і середній, і два роди множини – чоловічоособовий і нечоловічоособовий. Основою цього поділу є зв'язок іменника з прикметником, наприклад:

To jest dobry student, pies, komputer.

To jest dobra studentka.

To jest dobre ciastko.

To są dobrzy studenci.

To są dobre psy, komputery, studentki, ciastka.

І дієслова, наприклад:

Tu był student, pies, komputer.

Tu była studentka.

Tu było ciastko.

Tu byli studenci.

Tu były psy, komputery, studentki, ciastka.

Традиційний підхід походить від античної школи, де основою поділу на граматичні роди є casus rectus, тобто називний відмінок однини. При такому підході виділяють три граматичні роди, на які вказують відмінювані форми

слів, що означають іменник: чоловічий – прийшов цей добрий учитель; жіночий рід – прийшла ця хороша вчителька; середній рід – прийшла ця хороша дитина. У багатьох індоєвропейських мовах, таких як литовська, латиська, французька, іспанська чи італійська, існує система двох частин, тобто чоловічий і жіночий, тоді як середній рід зник. Варто додати, що в польській мові середній рід представлений лише приблизно 10% усіх іменників, а решта 90% іменників, тобто домінуюча основа лексики, є чоловічого та жіночого роду (Stefańczyk 2007). Традиційний підхід все ще має багато прихильників (пор., наприклад, Kreja 1973, Klemensiewicz 1984, Kuryłowicz 1987, Swan 1988, Jarceva (ed.) 1990, Riley 1999, Zgółkowa (ed.) 1994-2005, Tokarski 2001, Stefanczyk 2007) і майже виключно використовується в ономастичних (пор. напр. Cieślikowa 2002) чи діалектологічних дослідженнях (пор. напр. Urbańczyk 1984, Dejna 1993), де введення додаткових класів або категорій, запропонованих новішими підходами, є непотрібним, наприклад, топоніми, такі як Kraków, Zgierz або Aleksandrów ніколи не є чоловічоособовими та (чоловічий рід тварин), так само антропоніми на зразок Robert, Krawczuk, Kowalski ніколи не є нечоловічоособовими та męskożywotny, а завжди особовими. Традиційний підхід до категорії граматичного роду також домінує в глоттодідактичних дослідженнях, зокрема в матеріалах і навчально-методичних посібниках. У традиційного підходу є ще одна безперечна перевага. Зокрема, існує дуже високий ступінь кореляції між фонетичною та морфологічною формою іменника в називному відмінку однини та граматичному роді (Kreja 1973, Zaron 2004, Stefańczyk 2007). Дослідження показують, що розпізнавання граматичного роду на основі вищезазначених критеріїв охоплює понад 99% усіх іменникових лексем. Основну групу курйозів становлять іменники жіночого роду із закінченням -Ø у називному відмінку однини, наприклад romos, wieś, rodzóž, krew, які постійно піддаються компенсаторним процесам (Stefańczyk 2019).

Залишається відкритим питання, як і наскільки традиційний підхід застосовний до опису категорії граматичного роду іменника множини. У

багатьох мовах існує повна кореляція між родом іменника однини та множини. Так, серед інших французькою, іспанською чи італійською мовами, про що свідчать такі приклади:

un jardin 'ogród - des jardins 'ogrody' (masculinum)

une voiture 'samochód - des voitures 'samochody' (femininum)

un chico 'chłopiec - unos chicos 'chłopcy' (masculinum)

una chica 'dziewczyna - unas chicas 'dziewczyny' (femininum)

un amico 'przyjaciel' - degli amici 'przyjaciele' (masculinum)

un 'a amica 'przyjaciółka - delle amiche 'przyjaciółki' (femininum).

Досить специфічне місце в описі категорії граматичного роду у множині посідає польська мова. У результаті розвитку категорії особистість у 18 столітті всі лексеми поділяються на особисті чоловічого роду (особові чоловічого роду) і особисті неособового роду, тобто безособові чоловічого роду, жіночого та середнього роду. Слід підкреслити, що поява чоловічо-особового роду фактично обмежується називним і знахідним (Ярцева 1990), тоді як решта відмінків деморфологізовані та характеризуються наявністю лише одного експонента, який не вказує на наявність окремих родових класів

Сучасний підхід

У новіших формулюваннях основою для поділу іменників на граматичні роди є залежні відмінки, тобто знахідний або родовий.

Акузативне поняття

Взявши за основу родової класифікації зв'язність знахідних форм, у польській мові можна виділити п'ять родів.

męskoosobowy, np.: student, pracownik

męskożywotny, np.: kot, komar

męskonieżywotny, np.: dom, park

żeński, np.: studentka, kobieta

nijaki, np.: ciastko, śniadanie

Терміни чоловічоособовий та нечоловічоособовий іноді заміняють термінами męskożywotny та męskorzeczowy (Bańko 2002). Прихильники

обговорюваної концепції вказують на те, що від знахідних форм можна утворити чотири роди однини:

męskożywotny, np.: tego dobrego studenta, psa

męskonieżywotny, np.: ten dobry komputer.

żeński, np.: tę dobrą studentkę

nijaki, np.: to dobre ciastko

I два роди множини:

męskoosobowy, np.: tych dobrych studentów

niemęskoosobowy, np.: te dobre psy, komputery, studentki, ciastka.

Тобто крім традиційного поділу на граматичні роди, існують два новіших підходи. Найпоширеніша концепція полягає в тому, що акузатив є основою для поділу іменників на граматичні роди (пор., наприклад, Mańczak 1956, Saloni 1976, Dunaj (ed.) 1995, Laskowski 1998, Bańko 2002, Podracki (ed.) 2001, Dubisz (ed.) 2003, Войдак 2020). При такому підході виділяють п'ять граматичних родів: особистий чоловічий рід, живий чоловічий рід (тварина чоловічого роду), неживий чоловічий рід, жіночий і середній. Слід підкреслити, що це не семантичний, а типовий синтаксичний підхід, тому до чоловічого роду (тварини чоловічої статі) належать такі іменники, як mercedes, fiat, hot- -dog, polonez, tenis, hokej, poker, які визначаються за чоловічим родом. знахідне закінчення -а та відмінювані форми слів іменників, пор., наприклад, mieć nowego mercedesa, podobnie jak mieć młodszego brata. Варто додати, що клас іменників із відмінюваним закінченням чоловічого роду акузативу -а зустрічається у всіх слов'янських мовах, крім болгарської та македонської, які є невідмінюваними. У східнослов'янських мовах, крім того, до категорії життєвості належать усі життєві іменники у множині – чоловічого, а також жіночого і середнього роду, звідси синкретичні форми знахідного і родового відмінка, пор. рос. я вижу собак, женщин, девушек, коров, детей (буквально: «Я бачу собак, жінок, дівчат, корів, дітей»). Зважаючи на цю характерну ознаку, крім чоловічого і нежиттєвого родів, у цих мовах можна виділити також żeńskożywotny, żeńskonieżywotny, nijakożywotny і nijakonieżywotny. Однак у цих

мовах основою для поділу на граматичні роди є незмінно називний відмінок однини, а життєвість, хоча й значно більша, ніж у польській, трактується як флективна категорія, вторинна з точки зору категорії граматичного роду.

Представлений вище підхід є, як видно, досить широким і точно представляє категорію граматичного роду польського іменника разом із усіма її нюансами та складнощами. Однак з флексійної точки зору він не дуже функціональний у кількох аспектах, і ось кілька прикладів:

1. виділення чоловічого особового роду, а також класу особових лексем чоловічого роду в однині не має значення при відмінюванні іменника;

2. правомірність відокремлення одушевлених (чоловічого роду) іменників в однині стосується лише знахідного та родового відмінків, інші критерії визначають вибір закінчень;

3. розрізнення чоловічого роду живих (самець тварин) і чоловічого роду неживих родів у множині не має значення в відмінюванні іменника, оскільки вони утворюють один спільний клас - нечоловічий особовий рід, що важливо при описі відміни;

4. відсутність традиційного розмежування роду на чоловічі та нечоловічі особові множини ускладнює опис категорії граматичного роду дієслова минулого часу та підрядного способу; також зайве вводити поділ на чоловічий рід живий і чоловічий рід неживий, бо всі дієслова в однині мають один спільний рід – чоловічий;

5. відсутність традиційного поділу не вписується в опис категорії граматичного роду особових займенників.

Підсумовуючи, слід додати, що розглянуті вище нові підходи стосуються лише опису категорії граматичного роду іменника та слів, що його визначають, але вони не підходять для опису інших частин мови, таких як дієслово або особистий займенник. Ця несумісність спонукає прихильників новітніх концепцій до традиційних рішень, а це означає, що опис категорії граматичного роду в польській мові не універсальний, а дихотомічний – різний для іменника та інший для дієслова чи займенника. Перевагою новітніх підходів є чітка

ознака існування певних категорій у польській мові, таких як жвавість чи чоловіча особистість, але наслідком цього є потреба у створенні додаткових категорій, тобто трьох чоловічих статей, які зараз називають M1, M2, M3 (Войдак 2020). У той час як відокремлення чоловічого і особового роду, запозичене з традиційного підходу, цілком виправдане з флексійних і синтаксичних міркувань, перевиховання роду. Вживання особового нечоловічого роду має величезні наслідки, наприклад, особовий займенник *one* є в новітньому значенні чоловічого роду, чоловічого неживого, жіночого та середнього роду, а традиційно – нечоловічого особового.

Отже, в першому розділі йшлося в загальному про історію граматичного роду, коли та як виник, як польська мова стала самостійною та незалежною, як мінялася граматики та діалект. Дізнались про те як змінювали граматичний рід, спрощували його та ускладнювали, особливості польської мови, те що слов'яни використовували дві азбуки: глаголицю і кирилицю. Пізніше глаголиця вийшла із ужитку. Еволюція зростання ролі граматичної категорії роду також дуже важлива для мови тому, що еволюція торкнулась в тій чи іншій мірі всіх граматичних категорій. Важливо зазначити, що граматичний рід іменника в польській мові не завжди відповідає його біологічному роду. Наприклад, (*dziescko*) вважається середнім родом в польській мові, хоча вона може бути хлопчиком або дівчинкою. Деякі іменники можуть мати різні форми в залежності від контексту або стилю мовлення. Слід зауважити що традиційний та сучасний підходи не менш важливі, пов'язані між собою але такі різні. В першому розділі розглянуті питання, які допоможуть зрозуміти як відбувалось формування польської мови, лексики та граматики.

РОЗДІЛ 2

РІД ІМЕННИКІВ У СУЧАСНІЙ ПОЛЬСЬКІЙ МОВІ

2.1. Категорія роду у сучасній польській мові та способи визначення роду в польській мові

Цікаві процеси трансформації роду спостерігаються в запозичених в різні слов'янські лінгвосистеми лексемах. При цьому рід слова в тій мові, звідки слово запозичене, майже не впливає на визначення родової приналежності іменника (напр., пор.: *укр.* гримаса, *рос.* гримаса, *білор.* гримаса і *польськ.* grymas).

Приналежність до однієї з категорій визначається за формою називного відмінка однини. Показником граматичного роду іменника є флективні форми слів, які використовуються для означення іменника в називному відмінку однини: прикметника (прикметникового займенника) і дієслова, наприклад: *ten student, ta książka, to okno.*

У множині, на відміну від української та російської мов, відбувається розрізнення в межах чоловічого роду: *ci studenci, ci żołnierze*, але *te konie, te zeszyty*, так само як і *te dziewczyny, te książki, te dzieci.*

Поділ є наслідком різниці у значенні, а саме – іменники *student* і *żołnierz* виступають на позначення особи чоловічої статі, тобто вони належать до особових форм. Натомість іменник той означає не особу, а тварину. Іменник *zeszyt* не наділений жодною з двох ознак, бо не позначає ні особу, ні тварину, а тільки предмет. Тому у множині серед форм чоловічого роду в сучасній польській мові є дві групи: чоловічоособова (*pauczyciel, oficer*) і нечоловічоособова з поділом на істоти (*pies, kon*) та неістоти (*zeszyt, dom*).

Вищеперераховані групи в межах чоловічого роду мають різні форми в знахідному відмінку однини, а саме: чоловічоособові іменники та нечоловічоособові-істоти в знахідному відмінку однини мають таку ж форму, як і родовий відмінок однини, а знахідний відмінок однини іменників-неістот чоловічого роду збігається з називним відмінком однини.

Поділ іменників на три групи в межах чоловічого роду має також принципові відмінності у формах, додаваних до іменників називного відмінка множини: прикметників, займенників та дієслів: *Ci wysocy chłopcy biegali żwawo. / Te ogromne ptaki szybowwały wysoko. / Te wspaniałe stoły ozdabiały salon.*

У польській мові, так само як і в українській, усі іменники поділяються на три граматичні роди: (męski), (żeński) та (nijaki) (виняток – іменники т.зв. подвійного роду: *sierota, kaleka, beksa, gaduła* тощо.)

Належність до конкретного роду визначаємо за закінченням:

Іменники чоловічого роду закінчуються	Іменники жіночого роду закінчуються	Іменники середнього роду закінчуються
- приголосний (твердий, м'який або стверділий) (Polak, Koń, Pokój, Liść, Mąż, Klucz, Bagaż, Król)	-a (тверда, м'яка або стверділа основа) (moneta, szafa, ręka, róża, ulica, cebula, praca)	-o (тверда основа) (winogrono, ucho, zło, krzesło, zero)
- o: (Stasio, Tatusio)	-i (м'яка основа) (pani, gospodyni, bogini)	-e (м'яка або стверділа форма) (pole, serce, zboże)
- a: (Patriota, Poeta, Hrabia)	- приголосний (м'який або стверділий) (noc, kość, pieśń, kolej)	-ę (м'яка або стверділа форма) (imię, cielę, kurczę, pisklę)
-i, -y (Antoni, Jerzy, myśliwy)		-um (terytorium, muzeum, liceum, stypendium)

Попри подібність української та польської мов, досить часто граматичний рід іменника не збігається.

Такі іменники (за часту, запозичені) звучать подібно в обох мовах. І, як правило, ми неправильно їх узгоджуємо з прикметниками, порядковими числівниками та займенниками, а так припускаємось помилок при їх відмінюванні. Наприклад, кажемо srebrna medal замість srebrny medal, poważna problema замість poważny problem і тд.

Чоловічий рід в польській мові, жіночий рід в українській мові

Чоловічий рід	Жіночий рід	Приклади
Adres	Адреса	Adres pocztowy
Afisz	Афіша	Kolejny afisz
Atak	Атака	Nagły atak
Bałtyk	Балтика	Południowy Bałtyk
Cel	Ціль	Wyższy cel
Cień	Тінь	Długi cień
Cytat	Цитата	Popularny cytat
Detal	Деталь	Detal architectioniczny
Dramat	Драма	Prawdziwy dramat
Kwiatek	Квітка	Piękny kwiatek
Kotlet	Котлета	Kotlet melony
Medal	Медаль	Srebrny medal
Problem	Проблема	Poważny problem
System	Система	System nerwowy
Temat	Тема	Aktualny temat

Жіночий рід в польській мові, чоловічий рід в українській мові

Жіночий рід	Чоловічий рід	Приклади
Aukcja	Аукціон	Aukcja internetowa

Awangarda	Авангард	Awangarda Krakowska
Benzyna	Бензин	Droga benzyna
Czekolada	Шоколад	Płynna czekolada
Diagnoza	Діагноз	Diagnoza lekarska
Grypa	Грип	Świńska grypa
Klasa	Клас	Pierwsza klasa
Komoda	Комод	Duża komoda
Kontrola	Контроль	Kontrola zewnętrzna
Metoda	Метод	Metoda statystyczna
Parada	Парад	Parada wojskowa
Plaża	Пляж	Dzika plaża
Recepta	Рецепт	Recepta farmaceutyczna
Szansa	Шанс	Ostatnia szansa

Залежно від того, до якого роду відноситься іменник, визначається як утворюється його множина і відмінкові форми. Закінчення прикметників змінюються, узгоджуючись з родом іменника, які вони визначають. Тому дуже важливо визначити рід іменника. Нижче подаємо кілька правил, які допомагають визначити рід іменника:

- Іменники чоловічого роду закінчуються на приголосний:

Adres	Адреса
Bilet	Білет
Brat	Брат
Dom	Дім
Dzień	День
Kraj	Країна
Lot	Політ
Numer	Номер
Pan	Пан
Paszport	Паспорт
Podpis	Підпис
Samolot	Літак
Stół	Стіл

Sklep	Магазин
Syn	Син

Чоловічий рід завжди вимагає вказівного займенника TEN, а також завжди потребує закінчення Y (або I – якщо слово закінчується на K, G) для прикметника в чоловічому роді.

Наприклад:

Ten lew jest śpiący.

Gdzie jest ten mądry mężczyzna?

Chcę oglądać ten japoński program.

Ten kapelusz jest bardzo miły.

- Іменники жіночого роду закінчуються на -a або -i:

Apteka	Аптека
Data	Дата
Córka	Дочка
Kasa	Каса
Klasa	Клас
Kobieta	Жінка
Mapa	Мапа
Matka	Мати
Pani	Пані
Poczta	Пошта
Tabaka	Тютюн
Ulica	Вулиця

Жіночий рід вживається із вказівним займенником TA, потребує завжди закінчення A для прикметника у жіночому роді:

Наприклад:

Ta nauczycielka jest energiczna i spontaniczna.

Gdzie jest ta nowa torba?

Ta kotka jest dobra.

Ta śliczna dziewczynka jest naprawdę bardzo mądra.

- Іменники середнього роду закінчуються на -e, -ę, -o або -um:

Biuro	Офіс
Drzewo	Дерево
Dziecko	Дитина
Imię	Ім'я
Lokum	Кімната
Łóżko	Ліжко
Miasto	Місто
Morze	Море
Nazwisko	Прізвище
Okno	Вікно
Pole	Поле
Wejście	Вихід

Середній рід завжди вимагає вказівного займенника TO, а також – закінчення E (або IE – якщо слово закінчується на K, G) для прикметника у середньому роді:

Наприклад:

To mieszkanie jest bardzo przytulne.

Widzę to przepiękne niebo.

Znow słyżę to dziwne imię...

Skąd się wzięło to małe źrebię?

To polskie radio jest bardzo ciekawe.

Але бувають і *винятки*:

• Іменники, які закінчуються на -a, але позначають осіб чоловічої статі, відносяться до чоловічого роду:

Artysta	Артист
Mężczyzna	Чоловік
Poeta	Поет

Деякі іменники, що закінчуються на приголосну, відносяться до жіночого роду; рід таких іменників визначається за словником:

Kość	Кістка
Krew	Кров
Miłość	Любов

Більшість іменників, що позначають людей, мають форму чоловічого і жіночого роду:

aktor – aktorka	актор, акторка
amator – amatorka	аматор, аматорка
lekarz – lekarka	лікар, лікарка
malarz – malarka	художник, художниця
pisarz – pisarka	письменник, письменниця
poeta – poetka	поет, поетеса
student – studentka	студент, студентка
tancerz – tancerka	танцівник, танцівниця

Таким чином, можемо сказати, що: показником граматичного роду іменника є флективні форми слів, які використовуються для означення іменника в називному відмінку однини. Іменники чоловічого роду закінчуються на приголосний, жіночого на – а, середнього на – о. Чоловічий рід вимагає вказівного займенника Ten, жіночий рід вимагає вказівний займенник Та, середній рід вимагає вказівний займенник То.

2.2 Відмінювання роду в польській мові

У польській мові, так само як і в українській є відмінки, за допомогою яких ми можемо з легкістю відмінюваних ті чи інші слова. Тож давайте розглянемо більш детально це питання. У польській мові іменники відмінюються за сімома відмінками (przypadkami):

- mianownik (називний)
- dopełniacz (родовий)
- celownik (давальний)
- biernik (знахідний)
- narzędnik (орудний)
- miejsownik (місцевий)
- wołacz (кличний)

Окрім категорій роду, особових і неособових іменників, на відмінювання впливає остання приголосна основи слова: Іменники чоловічого роду, що мають закінчення -a, в називному відмінку однини, у більшості випадків матимуть закінчення жіночого роду. Іменники середнього роду, що мають закінчення -um (латинського походження) не відмінюються в однині.

При відмінюванні іменників часто відбуваються чергування а-ę/ó-о. Переважно вони залежать від відкритого/закритого складу. Закритий склад – той, що на кінці має лише приголосний, відкритий той, що після приголосного має наступні голосні.

Голосні а та ó зазвичай бувають у закритих складах; якщо при відмінюванні склад відкривається, вони змінюються на ę та о відповідно. Наприклад: dąb – dęby, ząb – zęby, błąd – bledami, samochód – samochody тощо. Це правило дійсне у більшості випадків, але: żółw (закритий склад) żółwia (чергування не відбуваються).

При відмінюванні іменники чоловічого роду поділяються на категорії особових та неособових (rodzaj męski, rzeczowniki osobowe ma rodzaj męski, rzeczowniki nieosobowe). Їх не варто плутати із двома родами множини. Це групи іменників осіб виключно чоловічого роду та всіх інших (неособових) іменників чоловічого роду відповідно, які відмінюються по-різному у множині називного, знахідного та родового відмінках.

Називний відмінок іменника

Рід	Закінчення. Однина	Рід	Закінчення. Множина
Чоловічий рід	-Ø (kot, student); -a (mężczyzna, artysta, dentysta).	Чоловічоособовий	-owie (назви родинних зв'язків, деяких національностей, титулів, uczeń-uczniowie (випадіння e), суспільних ролей: profesor-profesorowie, mąż-mężowie, Norweg-Norwegowie/Norwedzy, skrzypek-skrzypkowie, świadek-świadkowie, wojewoda-wojewodowie

			Чергування: t-ci: student-studenci; sta-ści: statysta-statyści; d-dzi: sąsiad-sąsiedzi; ch-si: Włoch-Włosi
Жіночий рід	-a (kobieta, kawa); -i (gospodyni, mistrzyni); -Ø (miłość, noc).		
Середній рід	-o (okno, dziecko); -e (morze, życie); -e (zwierzę, imię, niemowlę); -um (muzeum, liceum).		

Родовий відмінок іменника

Рід	Закінчення. Однина	Рід	Закінчення. Множина
Чоловічий рід	-а АБО -у; - іменники, що закінчуються на -а у називному відмінку, мають закінчення -у або -і, властиві для жіночого роду (mężczyzna – mężczyzny)	Чоловічоособовий	-ów (після твердих приголосних, а також деяких м'яких і функціонально м'яких: chłopiec - chłopców, długopis - długopisów, mąż mężów, rodzaj - rodzajów); -у (після деяких функціонально м'яких: malarz-malarzy, miesiąc-miesiący) -і (після м'яких приголосних: nauczyciel nauczycieli, gość - gości)
Жіночий рід	-у (noc-nocy, dziewczyna-dziewczyny); -і (після k, g і м'яких приголосних)		- Ø (після твердих приголосних, а також в іменниках жіночого роду на -і: żona-żon, gospodyni-gospodyń); -і (після k, g і м'яких приголосних: kawiarnia-kawiarni);
Середній рід	-а (piwo-piwa)		- Ø (після твердих приголосних, okno-okien); -ów (в іменниках середнього роду, що в однині закінчуються на -um: muzeum-muzeów); -і (після k, g і м'яких приголосних: narzędzie narzędzi);

Давальний відмінок іменника

Рід	Закінчення. Однина	Рід	Закінчення. Множина
Чоловічий рід	-owi (Adam Adamowi, samochód -samochodowi); -u (11 słów)	Чоловічоособовий	-om (kobietom, nosom, dzieciom, mężczyznom, mężom, muzeom, dziewczętom, samochodom, gościom, aktorom, kotom, nauczycielom, matkom, ojcom)
Жіночий рід	-ie (після b, p, m, n, w, f mama-mamie, ryba-rybie); -l (після м'яких приголосних або іменників іншомовного походження, що закінчуються на -ja/ia: Grecja - Grecji, Kasia - Kasi, Korea - Korei); -y (після функціонально м'яких: pos-pосу, wieża - wieży); -e (Polska-Polsce); іменники на -i (godpodyni) = називний		
Середній рід	-u (dziecko - dziecku)		

Знахідний відмінок іменника

Рід	Закінчення. Однина	Рід	Закінчення. Множина
Чоловічий рід	-a (student-studenta, -a chłopak-chłopaka, kot-kota).	Чоловічоособовий	-ów aktor- aktorów, poeta-poetów, mąż-mężów, uczeń-uczniów); -y Lekarz-lekarzy, malarz-malarzy). Але: іменники, що в називному відмінку множини закінчуються на -owie, матимуть закінчення -ów, а не -y (ojciec-ojcowie, ojcowie ojców); -i (після м'яких приголосних: nauczyciel nauczycieli, gość gość-gości). Винятки: konsul - konsulów, król-królów.
Жіночий рід	-ę (kobieta-kobietę,	Жіночий рід	-y (після твердих

рід	dziewczyna-dziewczynę, gospodyni-gospodynię)		приголосних та cz і sz: żona-żony, mysza-myszy)
Середній рід	= називний відмінок	Чоловічий неособовий	-y (zeszyt-zeszyty, dom- domy)

Орудний відмінок іменника

Рід	Закінчення. Однина	Рід	Закінчення. Множина
Чоловічий рід	-em (samochód-samochodem, sufit-sufitem, dom-domem, świat światem, brat-bratem); -iem (після k, g і м'яких приголосних: Polak-Polakiem, pedagog-pedagogiem, gość- gościem, chłopak-chłopakiem);	Чоловічоособовий	-ami (kino-kinami, droga- drogami, chłopak- chłopakami)
Жіночий рід	-ą (kobieta- kobietą, cisza-ciszą gospodyni-gospodynią, noc- nocą, radość-radością, siostra- siostrą, matka-matką)		
Середній рід	-em (słońce-słońcem, kino- kinem, okno-oknem, jezioro- jeziorem, masło-masłem, krzesło-krzesłem); -iem (після k, g і м'яких приголосних: dziecko- dzieckiem, jajko-jajkiem, oko- okiem, biurko-biurkiem)		

Місцевий відмінок іменника

Рід	Закінчення. Однина	Рід	Закінчення. Множина
Чоловічий рід	-u після k, g, ch, h: kiosk - w kiosku; • після c, dz, cz, dż, sz, z, rz: meczu - o meczu. • після м'яких: Jas - o Jasiu -e після твердих приголосних	Чоловічоособовий	-ach (sklepy - w sklepach, drogi - na drogach, muzea - o muzeach)

Жіночий рід	-e після k, g, ch, h: Polska o Polsce -y після c, dz, cz, dź, sz, ź, rz: wladza-o wladzy • після м'яких: ciocia - o cioci, ekonomia - o ekonomii		
Середній рід	-u (jablko – jabłku, słońce – słońcu, dziecko o dziecku) -e після твердих приголосних		

Кличний відмінок іменника

Рід	Закінчення. Однина
Чоловічий рід	-e (після твердих приголосних; можуть відбуватися чергування: brat - bracie,ambasador - ambasadorze); -u (після м'яких, функціонально м'яких k, g, ch: człowiek - człowieku). Якщо іменник закінчується на -ek, e випадає, наприклад, Tomek - Tomku; -Ø (після деяких твердих приголосних: tata tato, а також в іменниках чоловічого роду, що закінчуються на -a в називному відмінку: mężczyzna-mężczyzno)
Жіночий рід	-Ø (після твердих приголосних: mama -u (у зменшувально-пестливих формах-mamo); -y (після функціонально м'яких: pos - posu)
Середній рід	= називний Винятки: Bóg-Boże, chłopiec-chłopcze, głupiec-głupcze

Отже, беручи до уваги все вище подане, ми можемо прийти до висновку, що відмінювання іменника всіх відмінків дуже різне та має свої правила. Всі іменники залежать від відкритого чи закритого складу. Іменники відмінюються по правилами, але все ж таки тут є свої винятки які потрібно знати, щоб досконало з цим впоратись.

У другому розділі ми розглянули відмінювання родів (зрозуміли скільки є відмінків, як вони називаються, та, яким чином, потрібно правильно відмінити

іменники. З'ясували, що окрім категорій роду, особових і неособових іменників, на відмінювання впливає остання приголосна основи слова), способи визначення роду та категорії роду в сучасній польській мові (наприклад те, що приналежність до однієї з категорій визначається за формою називного відмінка однини. Показником граматичного роду іменника є флективні форми слів, які використовуються для означення іменника в називному відмінку однини: прикметника і дієслова.) Ми дізналися, що кожен відмінок має різні критерії та правила, дізналися як визначити рід іменника і також, що процеси трансформації роду спостерігаються в запозичених в різних слов'янських лінгвосистемах.

ВИСНОВКИ

Категорія роду в польській мові зазнала багатьох змін впродовж століть. У польській мові почали вживати слова з різними закінченнями для позначення різних родів, але це ще не було систематичною практикою. У XV столітті польська мова набула вираженої категорії роду, але вона була досить простою і складалася з трьох родів. У ранніх формах цієї мови рід був визначений за фонетичними ознаками, такими як закінчення слів. Закінчення іменників стали менш різноманітними, категорія роду стала менш складною, а деякі роди (наприклад, нейтральний рід другий) зникли. Граматична будова кожної сучасної слов'янської мови з диференціацією категорій словотвору та словозміни (формотворення) є результатом еволюції праслов'янської мови, яка, в свою чергу, визначилась спадкоємцем результатів розпаду індоєвропейських мов.

Генетично споріднені мови характеризуються значною спільністю їх лексики, близькістю морфологічної і синтаксичної будови, наявністю закономірних звукових співвідношень. Слов'янським мовам властиві майже всі ті самі граматичні категорії (числа, роду, відмінка, особи, виду, стану, часу та ін.), виняток становить болгарська мова, що втратила категорію відмінка іменника. До важливих звукових співвідношень слов'янських мов належать повноголосся, звукосполучення, голосний [o] на початку слова у східнослов'янських мовах, звукосполучення зв-, цв- у східнослов'янських та південнослов'янських мовах тощо.

Значущі особливості польської мови – це паракситонічний наголос, носові голосні, наявність енклітичних форм особових та присвійних займенників, утворення форм минулого часу з особовими показниками, аналітичні форми майбутнього часу дієслів недоконаного виду з дієприкметниковою формою.

У сучасних лінгвістичних дослідженнях існує в основному два дихотомічних поняття категорії граматичного роду – традиційні та новітні підходи. Починаючи з середини 1950-х років показником граматичного роду

іменника є флективні форми слів, які використовуються для означення іменника в називному відмінку однини. При відмінюванні іменників часто відбуваються чергування, переважно вони залежать від відкритого/закритого складу.

Анотація

Grammatical gender is a broad category, as it includes nouns, pronouns, adjectives, numerals and some verb forms. It includes these parts of speech in different ways, it is a non-uniform category. Nouns and substantive pronouns have a fixed, independent gender; i.e. nouns cause the words describing them to appear in various gender forms, and these forms are the exponents of the gender of nouns. Gender is one of the most complex, multi-problematic grammatical categories, as it covers various parts of speech and belongs to various divisions of the linguistic system: morphology, syntax, and semantics. Some phenomena of generic differentiation are very archaic, others completely new. Developing a fuller synthesis of such a grammatical category is not possible without prior analytical and material work, presenting in detail separate issues in this field. The main attention was directed to those gender differentiations that develop and arise in historical Polish, so above all to the development of syncretisms of accusative and genitive forms, which are exponents of masculine live and masculine personal genders. The latter are not called genera by everyone. In Russian works, the category of genus (*kategorija roda*) and the category of vitality-non-vitality (*kategorija oduszewlennosti/nieoduszewlennosti*) are usually mentioned. In Polish science, masculinity are usually called genders. This is mainly a matter of terminology, all these phenomena undoubtedly belong to the realm of generics.

In contemporary Polish language linguistics, several approaches to the category of grammatical gender coexist: traditional, originating from the ancient school, and newer. In the traditional approach, there is a three-part division into grammatical genders, i.e. masculine, feminine and neuter, and its basis is the nominative singular. It is similar in all East Slavic languages. In Polish, unlike other Slavic languages, there is additionally a masculine and non-masculine personal gender. In more recent

formulations, the basis for the division into grammatical genders is the accusative and the genitive. In the accusative approach, there are five grammatical genders: masculine personal, masculine animate, masculine inanimate, feminine and neuter, while the genitive concept distinguishes four gender classes in the singular and five classes in the plural. Proposals of this type to describe grammatical gender are foreign to other Slavic languages, including East Slavic, although there is an extensive category of vitality in them, as exemplified by the accusative case. In East Slavic languages, vital nouns of all grammatical genders receive syncretic inflectional endings in the accusative plural with the genitive. In modern Polish, on the other hand, separating the class of vital nouns in the plural is irrelevant from the inflectional point of view. These differences cause interference and language errors both for Poles learning East Slavic languages and for Eastern Slavs learning Polish. In the latest linguistic works, scientists go far beyond the sphere of traditional language research, and grammar, one of the most important research subjects, becomes in contemporary analyzes only an element co-creating, together with other elements, the communication process. Grammar problems are now considered in a broader perspective and in various aspects, e.g. pragmatic, ideological. However, some of them still have not received such a systemic elaboration that would be accepted by the majority and did not arouse much controversy. The noun gender category is an example of this.

Key words: Polish language, gender category, form, question, grammatical structure, noun, male, female, middle gender

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Ampel-Rudolf, M. (2009). *Kategoria rodzaju gramatycznego i semantyczna kategoria istotności poznawczej*. Uniwersytet Rzeszowski.
2. Bańko, M., Svobodová, D., Rączaszek-Leonardi, L., Tatjewski, M. (2016). *Nie całkiem obce zapożyczenia wyrazowe w języku polskim i czeskim*. Wydawnictwo Uniwersytetu Warszawskiego.
3. Bańko, M. (2002). *Wykłady z polskiej fleksji*. Warszawa.
4. Dejna, K. (1993). *Dialekty polskie*. Wrocław – Warszawa – Kraków.
5. Dunaj, B. (2000). *Słownik współczesnego języka polskiego*. Kraków.
6. Dubisz, S. (ed., 2003). *Uniwersalny słownik języka polskiego*. Warszawa.
7. Jarceva, V.N. (ed., 1990). *Lingwističeskij encilopedičeskij slovar*.
8. Klemensiewicz, Z. (1984). *Podstawowe wiadomości z gramatyki języka polskiego*. Warszawa.
9. Kuryłowicz, J. (1987). *Studia językoznawcze*. Warszawa.
10. Krawczuk, A. (2007). *Morfologia współczesnego języka polskiego (fleksja)*. Część I. Lwów. Ukraińska Akademia Drukarstwa.
11. Kreja, B. (1973). *O rodzaju gramatycznym polskich rzeczowników*. *Z Polskich Studiów Slawistycznych*. Seria 4: Językoznawstwo, s. 233-248.
12. Laskowski, R. (1998). *Zaimek*, w: R. Grzegorzczak, R. Laskowski, H. Wróbel (ed.). *Gramatyka*.
13. Mańczak, W. (1956). *Ile jest rodzajów w języku polskim?* «Język Polski» XXXIV, s. 116–121.
14. Miki, T., Rojszczak-Robińska, D., Ziółkowska, O. (2018). *Terminy w językoznawstwie synchronicznym i diachronicznym*.
15. Saloni, Z. (1976). *Kategoria rodzaju we współczesnym języku polskim*, w: R. Laskowski (ed.). *Kategorie gramatyczne grup imiennych we współczesnym języku polskim*. Materiały konferencji w Zawoi 13-15 XII 1974. Wrocław: Wydawnictwo Naukowe PAN im. Ossolińskich, s. 41-76.
16. Stefańczyk, W.T. (2007). *Kategoria rodzaju i przypadku polskiego rzeczownika*. *Próba synchronicznej analizy morfologicznej*. Kraków.

17. Stefańczyk, W.T. (2019). *O rodzaju żeńskim we współczesnym języku polskim*. «Kwartalnik Polonicum». nr 31/32, s. 46-51.
18. Stefańczyk, T. (2021). *Rodzaj gramatyczny w polszczyźnie i w językach wschodniosłowiańskich. Rozważania na marginesie biernika*. Acta Universitas Lodziensis.
19. Swan, O. (1988). *Facultative Animacy in Polish. A Study in Grammatical Gender Formation*. Pittsburgh.
20. Tokarski, J. (2001). *Fleksja polska*. Warszawa.
21. Urbańczyk, S. (1984). *Zarys dialektologii polskiej*. Warszawa.
22. Wojdak, P. (2020). *Dwurodzajowe jednostki rzeczownikowe M2/M3 z obocznościami -a/-u w D.lp.. Modelowanie relacji między końcówkami a alternantami rodzajowymi na podstawie frekwencji*. «Język Polski».
23. *Wielki słownik ortograficzno-fleksyjny*. (2001) J. Podracki (ed.). Warszawa.
24. Zgólkowa, H. (ed., 1994-2005). *Praktyczny słownik współczesnej polszczyzny*. T. 1–50. Poznań.
25. Войцева, О.А. (2007). *Польська мова. Навчальний посібник*. Чернівці: Видавничий дім «Букрек».
26. Дворницька, Н.І., Стахнюк, Н.О. (2020). *Історія польської мови. Граматика*. Навчально-методичний посібник.
27. *Історія і Діалектологія Польської Мови*. (2019). Методичні рекомендації до курсу Факультет філології Кафедра слов'янських мов. Івано-Франківськ.
28. Король, Л.Р. (2010). *Особливості вираження граматичної категорії роду в мовленні учнів польських шкіл Львова*. Компаративні дослідження слов'янських мов і літератур. Пам'яті академіка Леоніда Булаховського.
29. Кравчук, А. (2012). *Граматика і успішність комунікації (дещо з польсько-українських граматичних контрастів)*. Львівський національний університет імені Івана Франка.
30. Русіна, О. (2018). *100 тем. Польська мова*. Польська академія наук, Інститут Літературних досліджень. Х.: АССА.

31. *Сучасна польська мова* (2018). Управління освіти і науки Тернопільської облдержадміністрації Кременецька обласна гуманітарно-педагогічна академія ім. Тараса Шевченка. Кафедра іноземних мов і методик їх викладання.
32. <https://jpolski.info/statti/hramatyka/deshcho-pro-rid-imennykiv-polskoi-movy.html>
33. <https://popolsku.co.ua/1.html>
34. https://polski.at.ua/index/vidminjuvannja_imennikiv_cholovichogo_rodu/0-7